

Ószlovén, újszlovén.

Válasz Volf Györgynek.

Nem ritkaság, hogy távolabb álló tisztábbnak, egyszerűbbnek lát egy kérdést, mint a szaktudós, hiszen az adatoknak csak egy kis részét ismeri, nem látja a száz meg száz másfelé vezető finom szála-cskát, olyan világosnak tetszik előtte a dolgok kapcsolata, hogy meg sem foghatja, mi indíthatja a szaktudóst arra, hogy olyan óvatosan, olyan kételkedve nyilatkozzék. De arra mégis ritkán szánja el magát a nem szakértő, a mit Volf hasonló helyzetben tett,*) hogy ezért a szaktudóst tudományos folyóiratban megtámadja, hogy kerülő úton judicium hiányával vádolja.

Meg vagyok ugyan arról győződve, hogy Volf barátomnak esze ágában sem volt engem cikkével megsérteni, de annál meggondolatlanabbnak kell azt a nyilatkozatát tartanom, hogy a legkiválóbb szlávisták fejtegetései «komikus logikai és nyelvtudományi bukfeneczek», melyeket «magyar nyelvész már csak humorral (246. l. vagy «jó kedvvel» 247. l.) nézhet», míg én — bizonyosan nem túlságos éleslátásom következtében — a «kelepczét» észre nem veszem, «titkos szándékukat» elfogadom stb. stb. Mondom, meg vagyok arról győződve, hogy Volf ezzel meg nem akart sérteni, nem is sérthetett meg, mikor nálamnál sokkal külön tudósokról így beszél: «Mennyi leleményt, fogást és furfangot fejtenek ki, csak hogy az ószlovén nyelv bölcsője, hazája folyton probléma maradjon!» Tehát csupa világcsaló! És a mellett rossz, gonosz emberek ezek a szlávisták, csak én nem látom «alattomban működő gyarló irigykedésüket». Mondtam már, Volf, a dilettáns, szokatlan bátorsággal ítél a szaktudósokról. No de térjünk a dologra, utóvégre ez mind csak a fölszólalás szokatlan formáját illeti, nem a lényegét.

Én az utolsó értekezésemben, melynek címe «A szláv szók a magyar nyelvben», mindjárt a bevezetésben azt a tételt állítottam fel, hogy az úgynevezett ószlovén nyelv hazáját ugyan nem ismerjük, azt a szláv

*) L. a 244—247. l. az «Ószlovén, Újszlovén» című cikket.

nyelvet sem ismerjük közvetlenül ránk jött nyelvemlékekből, a melyekből a magyar nyelvbe került szláv szók javarésze származik, de jogunk van rendszerint a szók ószlovén alakjából kiindulni, mert a magyar nyelvbe került szláv szók ugyanazokat a hangtani sajátosságokat tükröztetik vissza, melyek az ószlovén nyelvre jellemzők. Volf, nem ismerve közelebbről a kérdést, csodálkozik, hogy ebből magyar ember nem jut az egyetlen szerinte lehetséges következtetéshez, hogy t. i. az ószlovén nyelv hazája Magyarország; azt mondom, magyar ember, mert szláv embert nem tart képesnek, hogy elfogulatlanul ítéljen, a német Leskienről meg, a ki óbolgárnak nevezi Cyrill nyelvét, úgy látszik, megelégedett, vagy talán erről a kiváló nyelvészről is fölteszi, hogy «kelep-czébe» ment?! Nézzük egyszer Volf állításának visszáját. Ha a hangtani tünetmények fönt említett találkozásából okvetlenül az következik, hogy az ószlovén nyelv hazája nem is lehetett más mint Magyarország, az annyit jelentene, hogy más szláv terület nyelvében abban a régi korban nem lehettek meg ugyanazok a jellemző hangtani sajátosságok együtvéve. Mert ha m á s h o l is meglehettek, csak ott vagyunk, a meddig én is eljuto ttam. Ha tehát Volf szlávista lett volna, kötelessége lett volna, nyomban hozzálátni annak a bebizonyítására, hogy Cyrill szülővárosában, Szalonikiben, vagy a hozzá közel fekvő tartományokban, Bolgáriában, Macedoniában, a hol mások az ószlovén nyelv hazáját keresik, Cyrill idejében nem lehettek meg amazok a magyar nyelvben tükröződő hangtani sajátosságok. Mert ha ott is megvoltak, a napnál világosabb, hogy a hangtani tünetmények egyedül soha végkép el nem dönthetik a kérdést, akkor máshová kell fordulnunk, a historiához, palaeographiához, szóval más téren kell a kérdés végleges eldöntését keresnünk, mely a hangtani kutatások segítségével csak annyira vihető, hogy igen nagy határokon belül lokalizáljuk.

Tehát nézzük, mennyiben találjuk föl Bolgária vagy Macedonia régi nyelvében ugyanazokat a hangokat, a melyek az úgynevezett ószlovén nyelvet jellemzik és a magyar nyelvbe került szláv szókban olyan híven tükröződnek. Ilyen jellemző hangtani vonásokúl említettem: a *d*, *t*-ből lágyult *žd*, *št*-t, a két orrhangú hangzót (*e* és *a*), két irrationalis hangzót (*ü* és *ř*). Ha ezek megtalálhatók a mai bolgár nyelvben vagy legalább biztosan föltehetjük, hogy régebben megvoltak benne, Volf egész okoskodása halomra dől. Pedig hogy részben megvannak, részben megvoltak, azt Volf már az említett értekezéséből tudhatta volna.

Kezdjük a legjellemzőbb, a döntő hangtani kriteriumon a *žd* és *št*-én. Tudva levő dolog, hogy ez egyáltalában nem található más szláv nyelvben, csakis a bolgárban, ez bírhatta rá Leskient első sorban, hogy az «ószlovén» elnevezés helyett az «óbolgár»-t használja, ez vitt engem is

arra a következtetésre, «hogy az ószlovén nyelv egyetlen most élő szláv nyelvvel sem áll olyan szoros rokonságban mint a bolgár nyelvvel» (l. 5. l.). A magyar *pest*-nek csakis az ószlovén *pešt* és a bolgár *pešt* szókban találjuk tökéletes mását, a többi szláv alakokból (or. *peč*, újszl. *peč*, hr. szb. *peč*, cs. t. *pec*, l. *piec*) nem keletkezhetett volna. A *mostoha* szavunk egyetlen egy más szláv nyelvben található alakból sem magyarázható ki, csak az ószlovén-bolgár *mašteha*-ból (v. ő. or. *mačicha*, újszl. *mačiha*, *mačuha*, hr. szb. *mačeha*, cs. t. *maceha*, lengy. és lauz. szb. *macoha*). A *rozsa* szó az ószlovénben és bolgárban egyaránt *rūža*, míg az or. *rža*, az újszl. *rja*, hr. szb. *rđja*, cs. *rza*, t. *zrza*, lauz. szb. *zarz*, l. *rdza*, *rza* egytől egyig olyan alakot mutatnak, a melyből soha sem lehetett volna a magyarban egy *zsd*-vel hangzó szó. A *megye* szó az ószl. és bolg. *mežda*-t tükrözteti, míg pl. a *megye* szó, épen mert hiányzik belőle a jellemző *žd* mása, későbbi horvát-szerb forrásból jött szerzeménynek bizonyul (v. ő. or. *meža*, újszl. *meja*, hr. szb. *medja*, cs. *meze*, lauz. szb. *mjeza*, l. *miedza*).

Itt a magyar nyelvbe került szláv szókban ez az annyira jellemző *žd*, *št* nem tükröződnék, roppant nehéz volna a másik két jellemző hangtani vonás miatt határozottan azt állítani, hogy a magyar nyelv olyan szláv nyelv hatása alatt állt régente, a mely az úgyn. ószlovénnel közel rokon. Mert csakis e *žd*, *št*-ről állíthatjuk, hogy más szláv nyelvben régebben sem hangzott, míg a két orrhangú hangzóról és a két irracionális hangzóról épen ellenkezőleg azt kell állítanunk, hogy valaha okvetetlenül minden szláv nyelv közös tulajdonai voltak. De hogy azokat legkevésbé lehet a bolgár nyelvtől elvitatni, az eléggé kiviláglik abból a kevésből is, a mit az én értekezésemben erről a kérdésről mondtam (l. 18. és 30. l.). De minthogy Volf valószínűleg a nélkül, hogy annak tudatában lett volna, implicite azt mondja, hogy a bolgár nyelvben ezek a jellemző hangok nem lehettek meg, egy kicsikét meg kell ezeket a pontokat is világoztanom.

Az orrhangú hangzók, a melyek csak a lengyel nyelvben maradtak meg következetesen, a legtöbb szláv nyelvben már nagyon korán elvesztek, de nincs szláv nyelv, a melyben meg nem lettek volna valaha, ez az egyes szláv nyelvek összehasonlításából egészen kétségtelenül kitünik. De a bolgár nyelvre nézve koránt sem kell hypothesishez folyamodnunk, hogy bebizonyítsuk, hogy valaha megvoltak. Nem akarok az erdélyi bolgár telepek nyelvére rámutatni, a melyekben még századunk elején tett följegyzésekben is következetesen megtalálhatók e hangok, mert Miklosich csodálatos módon föl nem ismerte a följegyzésekben a sok régi vonás mellett is a kétségtelen bolgár habitust és visszavonva régiebb helyes véleményét, nem keres már bolgár telepet Kis-Csergeden, a honnan

az említett följegyzések származnak, hanem autochton dákoszlovéneket!!¹⁾ Hogy ez mennyire téves föltevés, azt nemsokára csattanós bizonyítékokkal fogja kimutatni egy e régi bolgár telepeken most járt bolgár tudós, erre tehát csak akkor kívánok reflektálni, mikor mindjárt a legújabb, ránk nézve is igen érdekes kutatásokat is ismertethetem. De megmaradt még a mai bolgár nyelvjárásokban is a régi orrhangú hangzónak elég emléke,²⁾ csakhogy — szakasztott úgy mint a magyarba került hasonló szóknál — a nasalis elem tiszta mássalhangzóvá fejlődött. Egyes egészen magában álló eseteken kívül ezek a hangok sűrűn csakis Szucho (Szochosz) és Kasztoria körül hallhatók, tehát keletre nem messze Cyrill szülővárosától — Szucho Szaloniki és Szeresz közt fekszik —, nyugatra pedig ugyancsak jó messzire tőle. E helyeken még ma is *sümbota, gülbümb, krüng, münka, obrünc, porüncam, sünséd, rend, grenda, pentok svent* s sok más szóban tisztán hallatszik az orrhang. Azért a magyar *szombat, galamb, korong, munka, abroncs, parancs, szomszéd, rend, gerenda, péntek, szent* s több efféle szóból azt akarni következtetni, hogy az ószlovén nyelv hazája, mivel a két orrhangú hangzó hű megőrzése jellemző az ószlovénre nézve, csakis Magyarország lehetett, nagy hiba volna.

Áttérek a két irrationalis hangzóra, a melyek szintén jellemzők az ószlovén nyelvre, ámbar nincs szláv nyelvész, a ki föl nem tenné, hogy valaha ezek is megvoltak valamennyi szláv nyelvben, jellemzők azért, mert a két irrationalis hang szoros megkülönböztetése abban a korban, a melyekből legrégebb ószlovén kéziratunk származnak, több szláv nyelvben eltűnt volt. Utalok e tekintetben Jagić legújabb fényes értekezésére (Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen, Archiv f. slav. Philologie 17: 47—87), a melyben épen az újszlovén nyelvről is kimutatja, hogy már nagyon korán egy hangba olvadt össze a két irrationalis hang. A bolgárban ez az összeolvadás, a melyet az újszlovénben

¹⁾ Miklosich 1856-ban még azt mondja: «Dass namentlich die Slaven in Cserged zum bulgarischen Stamme gehörten, macht ihre Sprache unzweifelhaft» (Denkschriften phil. hist. 7: 106), de később ezt az egyetlen helyes és a szövegekből első pillanatra szembe szökő ítéletet elejtette és folyton holmi mysticus «dákoszlovének»-ről beszél, a kiknek azután nyugodtan meghagyhatja az orrhangú hangzók rendes használatát, a melyet a bolgároktól el szeretne vitatni még a legrégebb korban is.

²⁾ Miklosich, a kinek ez a tény nem igen illet teoriájába, sokáig kételkedett benne (I. Altslovenische Formenlehre in Paradigmen 1874 XXIII l. és Altslovenische Lautlehre 1878 334. s k. 1), tudtommal csak 1883 ismerte el egészen szárazon a valódi tényállást «*en* hat sich mundartlich erhalten: *mędro* für altslov. *mędro, męnka, męnč, ręnka*» (I. Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen. Wien 1883, 10. l.).

már a Freisingi-töredékekben befejezettnek látunk, még ma sem teljes. Az igaz, hogy a régi *ī* mint olyan nem maradt meg, de tény az is, hogy koránt sem esett mindig össze a valószínűleg hangzásra nézve részben egészen híven megőrzött *ǣ*-val, hanem gyakran, különösen képzőkben más, jelesen *e* hangot mutat, a mely csakis *ī*-ből fejlődhetett, *ǣ*-ból nem. Igaz, hogy a magyar nyelvben pl. az ószlovén *rūžī* szóval szemben *rozš*-ot találunk, a *lǣnū* szóval szemben pedig *len*-t, hogy tehát az ószlovén nyelvben észlelhető finom hangkülönbség a magyar szókban tisztán tükröződik, de ép oly igaz, hogy ez a különbség, a mely p. o. az újszlovénben és a horvát-szerbben olyan korán elvesztek, hogy még nyomát sem tudjuk kimutatni, a bolgárban még ma sem tűnt el teljesen, így a két főt említett szóban sem; *rūž* még ma is irrationalis hangzóval, talán szakasztott ugyanazzal hangzik, mint az ószlovén *rūžī*, a *lǣnū* szónak pedig a bolgárban *len* felel meg, a mely csakis régibb *lǣn*-ből magyarázható és a bolgár hangtörvények szerint soha sem fejlődhetett volna, ha az *ī* ebben a szóban is, úgy mint sok másban, *ǣ*-vá vált volna, ha tehát a két irrationalis hang úgy mint a többi délszláv nyelvben teljesen összeesett volna. Hogy a bolgár nyelvben csak *ǣ* maradt meg következetesen, *ī* pedig a szók tőjében nagyobbára összeesett amazzal és csak a képzőkben lett belőle *e*, az természetesen nem bizonyítja, hogy valaha nem volt két teljesen külön irrationalis hang a bolgár nyelvben, hiszen még ma is elég szóban él a régi *ī* emléke: ószl. *dīnū*: bolg. *den*, ószl. *līgūkü*: b. *lek*, ószl. *līsīnū*: b. *lesin*, ószl. *žīnq*: b. *ženū*, ószl. *čīnq*: b. *čēnū*, ószl. *ovīnū*: b. *oven*, ószl. *orilū*: b. *orel*, ószl. *vēnīcū*: b. *vēnec*, ószl. *starīcū*: b. *starec*, ószl. *gladīnū*: b. *gladen* stb. stb. A hol ellenben az ószlovénben *ǣ*-t találunk, a bolgárban is rendszeren azt találjuk tőkben és képzőkben egyaránt, példát csak egyet-egyet hozok föl, mert a tünetmény olyan szabályos, hogy fölösleges a példákat szaporítani: ószl. *sūnū*: b. *sūn*, ószl. *petūkü*: b. *petūk*.) Az irrationalis hangzók eredeti kétfélesége tehát a bolgárban legalább a képzőkben még ma is tisztán kivehető, sőt részben még a szók tövében is meg lehet ismerni, vajjon *ǣ* vagy *ī* hangzott-e benne eredetileg. Semmi ok sincs tehát, hogy ezért lehetetlennek tartsuk, hogy az ószlovén nyelv hazája a bolgár nyelv területén lett volna.

A mondottakból, azt hiszem, eléggé kiviláglik, hogy ámbár hang-

*) Megjegyzem, hogy a mondottak csak azokra az *ǣ* és *ī* hangokra vonatkoznak, a melyek teljesen el nem tűntek a nyelvből. E hangzók irrationalis volta t. i. épen abban nyilatkozik meg még ma is valamennyi szláv nyelvben, hogy számos esetben helyükön egyáltalában nem találunk már hangzót: az ószl. *starīcū*-nak igenis *starec* felel meg a bolgárban, de a többesben az ószlovén *starīci*-vel szemben *starci*-t találunk a bolgár nyelvben.

tani tünetények igenis azt bizonyítják, hogy az ószlovén nyelv hazája lehetett volna akár Magyarország is, de ugyanazok a hangtani tünetények ép úgy megengedik, hogy e nyelvnek a hazáját Bolgáriában vagy Macedoniában keressük, tehát a hangtani kriteriumok véglegesen el nem döntik a kérdést. Hogy az ószlovén nyelv hazáját miért keresi a tudósok legnagyobb része Szaloniki, Cyrill szülővárosa, környékén és nem Magyarországon, az annyira egyszerű dolog, hogy alig szorul magyarázatra. Hiszen minél előkelőbb szerepet tulajdonítunk a lángeszű apostolnak, annál könnyebben értjük, hogy arra a szláv nyelvre fordította a szent írást, a melyet gyermekkorától ismert, és nem egy előtte legalább működése kezdetén ismeretlen szláv nyelvre. Hogy így is nagy, megható benyomást tehetett a szláv liturgia a hallgatóságra, az könnyen elképzelhető, ha meggondoljuk, hogy a latin nyelven végzett istentisztelet előtte merően érthetetlen volt. E hatás nagysága megmérhető azon, hogy mindig egy és ugyanaz az egyházi szláv nyelv valóságos diadalutat tett és rövid idő alatt csaknem az egész szlávtságot meghódította, úgy hogy Rómából rendszeres hadjáratot kellett ellene indítani, csak hogy gyökeret ne verjen valamennyi szláv törzsnél.

Nézzük a kérdést most már a másik szempontból. Mi is szól a mellett, hogy Magyarország volt az egyházi szláv nyelv hazája? Az ember valóban ámulva kérdi, hát igazán olyan nyomós okok szólnak a mellett, hogy Magyarországon keletkezett a legrégebb szláv bibliafordítás, hogy annak elfogulatlanságában szabad kételkedni, a ki nem hiszi, hogy az ószlovén nyelv hazája Magyarország volt? Én semmi más okot nem látok, mint a hangtani tünetényeket, melyek azonban, a mint kifejtettem, ugyancsak tág tért engednek a nyelv hazájának a keresésében. Tudvalevő dolog, hogy Cyrill nem Magyarországra jött, hanem Szvatopluk nagymorva birodalmába. Ha tehát nem az anyanyelvére fordította a szent írást — anyanyelvére mondom, ha t. i. föltesszük, hogy szlávoknak vallotta magát és nem görögnek — bizonyosan arra a nyelvre fordította csak, a mely Szvatopluk birodalmában a legelterjedtebb volt. No pedig ez alig lehetett más mint egy a mai cseh-morva nyelvvel a legszorosabb rokonságban levő nyelv, a melyben a fönt említett jellemző *žd* helyett *z*, az *št* helyett pedig *c* hangzott. Miklosich csak igen erőszakos hypothesisal segíthet magán, fölteszi t. i. hogy akkor a szlovének a Dunától éjszakra egészen a mai Morvaországba terjedtek és ezt a csep-pet sem valószínű hypothesisit olyan kétségbeesett argumentummal támogatja, mint az, hogy a tótok annak emlékeül, hogy a szlovén törzs valaha az ő területükön is dominált, még ma is *slovenský jazyk*-nak nevezik nyelvüket. A ki tudja, és most már tudhatja mindenki, hogy a *slověnský* ép úgy mint a *slověni* elnevezés az összes szlávtságban el van terjedve és itt

is, ott is fölbukkan, hogy eredetileg nem törzsnév, hanem általános elnevezés, a mely csak annyit jelent mint a mi *szláv* szavunk (l. értekezésem 6. l.), az érteni fogja ugyan, hogy miért ragaszkodunk a régi tradíción alapuló ószlovén elnevezéshez, de aligha fogja a tótok *slovenský jazyk*-át és több efféléket komoly bizonyítékoknak elfogadni és olyan imperative követelni, hogy Miklosichot kövessük olyan térre, a melyen a legerőszakosabb föltevések nélkül nem haladhatunk egy lépést sem.

Még csak egy palæographiai argumentumot akarok fölhozni, a melyet eddig nem említettem. Cyrill, abban egyetértetek a szlávisták, nem a később róla elnevezett cyrill írást találta ki, hanem a glagol betűket. E betűk egészen világosan arra vallanak, hogy a bolgár nyelv számára alkották, és nem annak leírására, a melyet a magyarországi «szlovének» beszéltek, oly annyira világosan, hogy ez a tény egymaga hatalmas argumentum a pannoniai elmélet ellen. A glagol írásban t. i. egy jel szolgál az *ê* és *ja* kifejezésére. Ez annál meglepőbb, mert különben mindenki csak bámulattal figyelheti meg a finom árnyékatokat, a melyeket ugyanaz a glagol írás kifejezni képes. Egy írásban, melyben két irrationalis hangzóra két különféle önálló jelet találunk, megfoghatatlan, hogy *ê*-t és *ja*-t egymástól meg nem különböztettek volna, hogy p. o. az *obêdû* és *jasli* szókban az *ê* és *ja* hangot egyformán írták volna. Pedig tényleg egyformán írták. Ha mi most meg is különböztetjük és azt szoktuk mondani, hogy az ebédet az ószlovénben *obêdû*-nak, a jászolt pedig *jasli*-nak hitták, ez tisztán csak a későbbi cyrill betűvel írt kéziratok alapján történik és nem felel meg a legrégebb glagol kériratoknak, így p. o., hogy csak egyet említsek, nem a valamennyi ószlovén kéziratok közül legrégiesebbnek elismert Zographos-Evangeliumban megőrzött hagyománynak. Ezt másképp magyarázni nem lehet, mint hogy olyan nyelvterületen keletkezett a glagol írás, a melyen *ê* és *ja* vagy teljesen vagy csaknem teljesen összeesik vagy legalább is folytonosan változik egymással. Ez pedig más-hol, mint a bolgár nyelv területén nem lehetett, hiszen tudva levő dolog, hogy a keleti bolgárságban az *ê* még mai nap is mindig *ja* (*ea*)-nak hangzik, vagy pedig mint pl. az irodalmi nyelvben is bizonyos föltételek alatt *ja*, más föltételek alatt pedig *e*-nek hangzik. A bolgár irodalmi nyelvben p. o. még ma is azt mondják, hogy *djad* = ószl. *dêdû*, magy. *déd*, de a többese a hol a következő szótagban magas hangzó cseng, *dedi*-nek hangzik. Egyes nyelvjárásokban mindig *ja*-t ejtenek ilyen szókban, míg másokban, különösen nyugaton, Macedoniában, mindig *e*-t. A *ja*-s kiejtés még ma is egészen Szaloniki kapujáig terjed. Ha tehát e nyelv leírására állította össze Cyrill a különben bámulatos lángészre valló betűrendszerét, akkor igenis érthetjük, hogy *ê* és *ja*-ra csak egy jelet használt, ha azonban fölteszszük, hogy egy olyan szláv nyelvre terem-

tette vagy akár csak alkalmazta, a milyen az lehetett, a melyből a magyar átvette a *csép, déd, lép, méh, néma, ebéd, aczél, répa, szomszéd, tészta* szavait e-vel, akkor olyant teszünk föl róla, a mi ellentmond mindennek, a mit e kiváló férfiú működéséről különben tudunk. — Én e kérdéssel kapcsolatban készségesen elismerem, hogy talán hiba volt ezt a körülményt az értekezésemben föl nem említeni, de utóvégre is nem szlávistáknak írtam az értekezésemet, ok nélkül nem akartam szaporítani az olyan kérdések feszegetését, a melyek bennünket talán még sem érdekelnek annyira és a mellett nyelvésztársaim előtt annyira ismeretlenek, hogy csak hosszadalmas tárgyalás helyezheti kellő világításba. E tekintetben is hasonló aggodalmaim voltak, mint a 41. lapon a *kereszt* szó tárgyalásánál említettek: egy a magyar nyelvészeknek szánt, csak a legfontosabb tudnivalókra kiterjeszkedő értekezésben nem akartam a szláv nyelvészet speciális problémáival olvasóimat kifárasztani és figyelmeket fontosabb részekről elvonni. Azt, igaz, nem sejtettem, hogy valaki abból, hogy nem hozok mindent föl, a mi fölhozható, azt fogja következtetni, hogy nem is tudnék több okot fölhozni állításaim támogatására; utóvégre megkívánhatom, de ha végnélküli fejtegetésekbe nem akarok bocsátkozni minden apróságnál, meg is kell kívánnom, hogy pusztá szavamra is elhigyjenek egyet-mást. Különben is nem tűztem ki magamnak értekezésemben azt a feladatot, hogy kimutassam az ószlovén nyelv hazáját, én csak egypár szóval jeleztem a mai tudomány álláspontját.

Ennyi legyen egyelőre elég az *ószlovénről!* Most pedig hadd szóljak egy-két szót az *újszlovénről* is, ha már benne van a Volftól kölcsönként czímbe az «újszlovén» is. Volf ugyan, mikor az újszlovénről szól, nem ellenem vagy, mondjuk inkább, nem hozzám fordul, hanem Melichhez és azt igenis helyesen konstatálja, hogy hiába volt Melichnek attól félnie, hát ha valaki az én értekezésemből nem vehetné ki elég tisztán, hogy én semmi szorosabb kapcsolatot nem találok az újszlovén és ószlovén közt. De Volf, a ki ezelőtt az újszlovénben az ószlovén egyenes örökösét látta, ma sem hagyja bántani az újszlovén nyelvet, csaknem haragszik Melichre, mert olyannyira hangsúlyozza, hogy az újszlovénnek nincs semmi köze az ószlovénhez. Én legalább csak így érthetem Volfnak egy különben érthetetlen nyilatkozatát: «Meg vagyok győződve ma is, sőt most, hogy az újszlovént valamivel közelebből ismerem, még inkább mint régebben, hogy jobb szolgálatot teszünk a magyar nyelvészeknek, ha az újszlovénre egyenesen figyelmeztetjük, mint ha óvjuk tőle, tartásák bár akár helyesen, akár helytelenül az ószlovén lányának vagy testvérének vagy akármijének.» Ugyan kinek jutott eszébe, hogy óva intse a magyar nyelvészeket az újszlovén tanulásától? és ki tagadhatja, hogy olyan szláv nyelv nincs,

a melynek tanulása nem lehetne a magyar nyelvészre nézve is tanulmányos? De hogy miért kellene nyelvészeinket «egyenesen figyelmeztetni» az újszlovénre, azt őszintén megvallom, nem értem, több tanulmányos nem fog benne találni, mint sok más szláv nyelvben, sem az őszlovén nyelv megértésére, sem a magyar nyelvbe került szláv elemek tisztább megítélésére. De Volf «egyébként is» ajánlja a szlovén nyelvet nyelvészeink figyelmébe, félti a kevés szlovént, a kik hazánkban laknak, a kipusztulástól, sietni kellene nyelvök kiaknázásával, mert ki tudja, nem lesz-e mind a szláv, mind a magyar nyelvtudományra nézve «tetemes veszteség», ha ezt elmulasztjuk. Hát nem olyan egészen ismeretlen ez a nyelv, elég gyakran van róla szó a tudományos irodalomban, hiszen talán nincs szláv nyelv, melynek nyelvjárásai olyan alaposan föl volnának dolgozva, mint épen a szlovén nyelvjárások, így hát nem egyszer szóba hozták a magyarországi szlovének nyelvét is. Holmi meglepetések bizonyosan nem várhatók e nyelvjárás még olyan beható ismertetésétől sem. De szó sincs róla, érdemes és hazafias munkát végezne, a ki külön foglalkoznék egyszer a magyarországi szlovének nyelvével. Ha azonban magyar nyelvész azt mondja nekem, szeretne egy hazai szláv nyelvet alaposan megtanulni, hogy szolgálatot tegyen hazánk ethnographiájának és nyelvtudományának, bizony az én «lelkiismeretem mulasztással» nem «vádolna», ha legeslegutolsó sorban nevezném meg az újszlovént. Ha az illető nem kötné tanulmányait bizonyos helyhez, habozás nélkül a tót nyelvet ajánlanám neki. Ez különféle nyelvjárásokból álló, messze elterjedt nyelv, a mely elfoglalja északi Magyarországnak egy jó részét s mindenfelé belenyúlik az ország szívébe is, azonkívül az egyetlen szláv nyelv, a mely speciális magyar, a melynek ismertetését tehát a tudomány méltán tőlünk várja. A mellett olyan kevéssé van még átkutatva, hogy az eddig földolgozott anyagot tudományos czélokra alig lehet használni. Miklosich, a ki annyira «jártas volt mind a szláv nyelvekben» ügyet sem vet a tóra, a mi neki az egyik műben tót, az a másokban cseh és megfordítva. Igaz, legtöbb esetben Miklosichon múlik a dolog, de tény, hogy a tót szókincs nagyon gyarlón van földolgozva, úgy hogy a gyorsan dolgozó és roppant sok adatra szoruló Miklosich sem találhatott mindig elég kényelmesen fölvilágosítást. Pedig hogy mekkora a különbség, ha azt mondom, hogy egy szó csak a magyarban és a csehben van meg vagy ha azt mondom, a szó csak a magyarban és tótban található, azt Volfnak nem kell magyaráznom. Tehát igen, bizony én a tótok közé küldeném az én emberemet, azután pedig — a r u t é n e k közé, a hol a nyelvjárások kis területen is olyan tarkaságot mutatnak, nyilván azért, mert a hegyekben csekély az érintkezés az egyes községek közt, de talán más, még föl nem derített okoknál fogva is. De ne higye Volf,

hogy a szlávisták «gyarló irigysége» bennem is «működik», de hogy is, kívánok neki is tiszta szívből egy ügyes szorgalmas tanítványt, a ki elmegy a szlovéneink közé — hadd ismerjük végre valahára egészen azt a hazát, a melyben immár ezer éve lakunk!

Ezeket a sorokat szeptember 29-ikén fejeztem be, október 1-éjén kaptam az Ethnographia IV. füzetét, melyben a mindenhez értő és mindenhez hozzászóló Melich rettenetes szemrehányást tesz nekem, hogy miért orosz nyelvtant írtam és nem tótót. Hát ha én okosabbnak tartom, hogy ha valaki az orosz nyelvvel kezdi a szláv nyelvek tanulását és az orosz irodalmat is többre becsülöm a tótnál? Azért világért sem akarom Melichet elriasztani a tót nyelv tanulásától, de elégedjék meg az eddig írt nyelvtanokkal és ne követelje olyan erőszakosan, hogy épen én írjak neki tót nyelvtant, ha még annyi «vágott dohányom» is van hozzá — ez a kifejezés nyilván mint magyarországi ethnographiai specialitás került az «Ethnographia»-ba. Tanulhat Melich a meglévő tót nyelvtanokból is igen sok hasznos dolgot, így p. o. azt, hogy az *a-n* végződő szók a genitivusban *y* ragot vesznek föl. Él sem hiheti, milyen szép dolog az, mikor az ember ezt tudja, mert hiába beszél olyan komolyan a nyelvjárások beosztásáról, Pastrnek és Czambel irodalmi működéséről, hiába ír a tót nyelvbe került magyar szókról cikket, mikor még azt sem tudja, hogy az *a-n* végződő szók genitivusa *y-n* végződik. De aztán nemcsak ezt illik tudni, hanem illik tudni azoknak a tudósoknak a becsületes nevét is, a kiktől az ember ítéletet mond, különben szemfényvesztésnek nézhetik az embernek a dolgát. Ha tehát Melich hivatottnak tartotta magát, hogy arról nyilatkozzék, Šembera jól vagy rosszul osztotta-e be a tót nyelvjárásokat, legalább nézte volna meg, hogy ezt az embert hogy híjják és ne nevezte volna mindig Šembery-nek, mivel a prágai ethnographiai kiállításon véletlenül csak genitivusban találta a nevét (*mapa k základu dialektologie česko-slovenské V. A. Šembery*: Semberának . . . térképe). Hiszen az ethnographiai kiállításokat nem azért rendezik, hogy az oda látogató fiatal tudósok declinálni tanuljanak.

ÁSBÓTH OSZKÁR dr.